

Željko Pavić
Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera
Osijek, Hrvatska

UDK 316:331.314

Manuela Polak
Pleternica, Hrvatska

KVALITETA VOLONTIRANJA KAO MEDIJATOR VEZE IZMEĐU VOLONTIRANJA I GENERALIZIRANOG POVJERENJA

QUALITY OF VOLUNTEERING AS A MEDIATOR OF THE RELATIONSHIP BETWEEN
VOLUNTEERING AND GENERALISED TRUST

ABSTRACT Social capital refers to relationships that have a positive impact on the achievement of individual and social goals by creating norms, information channels and trust. Volunteering in civic organizations can be seen as one of the generators of generalised trust, but so far research has opened up many dilemmas with regard to their causal link. In this paper, based on an online survey of persons under the age of 30 (N = 356), an attempt was made to ascertain whether the mediating effect of volunteering quality on generalized trust is in evidence, thus giving arguments in favor of (no) causality. The research results show that both the frequency of volunteering and its quality (lack of negative experiences) influence generalised trust, which confirms that the relationship between volunteering and generalized trust depends at least partly on interaction experiences, as claimed by the theory of social capital formulated by Robert Putnam. It was also found that this relationship is not substantial, indicating the existence of other, more important factors that determine the level of generalised trust in individuals.

Key words: social capital, generalised trust, volunteering, civic organisations, quality of volunteering, survey research.

APSTRAKT Socijalni se kapital odnosi na međusobne veze koje pozitivno utječu na ostvarenje individualnih i društvenih ciljeva putem stvaranja normi, informacijskih kanala i povjerenja. Na volontiranje u građanskim organizacijama može se gledati kao na jednog od generatora stvaranja generaliziranog povjerenja, no dosadašnja istraživanja otvaraju mnoge dileme u pogledu njihove kauzalne veze. U ovom se radu na temelju online anketnog istraživanja osoba mladih od 30 godina (N=356) pokušalo utvrditi postoji li medijacijski učinak kvalitete volontiranja na generalizirano povjerenje, a na taj način dati i dokaze u prilog (ne)postojanja kauzalnosti. Rezultati istraživanja pokazuju da i frekvencija volontiranja i njegova kvaliteta (nepostojanje negativnih iskustava) utječu na generalizirano povjerenje, čime se potvrđuje da odnos volontiranja i generaliziranog povjerenja bar djelomično ovisi o interakcijskim iskustvima, kako to tvrdi teorija socijalnog kapitala formulirana od strane Roberta Putnama. Utvrđeno je i da ova povezanost nije velika, što upućuje na postojanje drugih, važnijih faktora koji determiniraju razinu generaliziranog povjerenja kod pojedinaca.

Ključne riječi: socijalni kapital, generalizirano povjerenje, volontiranje, građanske organizacije, kvaliteta volontiranja, anketno istraživanje.

Uvod

Važnost međusobne povezanosti i građanske participacije za postizanje kolektivnih ciljeva i dobrog društva prepoznata je, u najmanju ruku, već od poznatog spisa Alexis de Tocquevillea *O demokraciji u Americi*, napisanog u prvoj polovici 19. stoljeća. Društvena povezanost, koja se danas u sociološkoj literaturi i drugim disciplinama obično naziva *socijalni (društveni) kapital*, u novije je vrijeme istraživana i dokazana u raznim društvenim područjima. Tako socijalni kapital olakšava pronalaženje posla (Granovetter, 1973; Fernandez, Castilla i Moore, 2000; Trimble i Kmec, 2011), izuzetno je važan faktor obrazovnih postignuća (Acar, 2011; Coleman i Hoffer, 1987; Pavić, 2014), povezan je s ekonomskim razvojem država i regija (Iyer, Kitson i Toh, 2005; Pavić, 2003; Whiteley, 2000). Građansku participaciju kao generatora drugih strukturalnih komponenti socijalnog kapitala od novijih je teoritičara i istraživača vjerojatno najjače naglašavao američki politolog Robert Putnam. Putnam (1995, 2000) je socijalni kapital odredio kao društvene mreže, zajedničke norme i povjerenje koji omogućuju suradnju na zajedničku dobrobit. Pri tome mreže, odnosno građanska participacija, u pravilu imaju kauzalni prioritet, odnosno dovode do pozitivnog iskustva suradnje te jačanja reciprociteta i povjerenja. Prema Putnamu, povjerenje i izgradnja reputacije omogućavaju rješavanje problema kolektivne akcije, tj. jačaju kooperativno ponašanje. Stoga je i navodno slabljenje „duha udruživanja“ u američkom društvu Putnam vidio kao izrazito ozbiljan problem koji može dovesti u pitanje ekonomski i društveni razvoj, kao i funkcioniranje demokratskog političkog sustava. Slično tome, iako manje preskriptivno, na socijalni kapital gleda i američki sociolog James Coleman, drugi važan teoretičar u ovom području. Naime, Coleman (1988) smatra da se socijalni kapital sastoji od nekih elemenata socijalne strukture, odnosno povezanosti među ljudima, koji imaju tri dimenzije: (1) međusobna očekivanja i povjerenje, (2) informacijske kanale i (3) norme i efektivne sankcije. Prva se dimenzija više – manje poklapa s konceptom generaliziranog povjerenja, odnosno pretpostavkom da jednom učinjena usluga postaje „kredit“ koji kasnije možemo „unovčiti“ primanjem usluge od osobe kojoj smo je prethodno dali. Informacijski se kanali odnose na razmjenu informacija do koje dolazi u društvenim mrežama, a norme i efektivne sankcije na veću vjerojatnost provođenja normi u situaciji „gušćih“ društvenih odnosa, uglavnom zbog kažnjavanja onih koji ih krše, tj. potrebe da se zadrži ugled i status unutar grupe.

Volontiranje se može shvatiti kao jedan od „najčišćih“ oblika građanske participacije, imajući u vidu njegovu dobrovoljnost, odnosno jaku motivacijsku snagu prisutnu kod onih osoba koje ga obavljaju. S ekonomske točke gledišta, element dobrovoljnosti, odnosno nepostojanja egoistične motivacije za pomoć, generira povjerenje jer prevladava informacijsku asimetriju koja je često prisutna u tržišnim odnosima (osobito kod zdravstvenih usluga i u obrazovnom sustavu) i koja djeluje nepovoljno na uspostavu povjerenja (Anheier i Kendall, 2002: 346-348). Stoga bi svakako trebala postojati povezanost između volenti-

ranja i drugih oblika socijalnog kapitala, kako na individualnoj razini, tako i na razini cijelih lokalnih zajednica, regija i društava. Cilj je ovoga rada upravo razmotriti ovo pitanje, odnosno ograničenim empirijskim istraživanjem pokušati utvrditi može li se govoriti o postojanju stvarne, kauzalne povezanosti na individualnoj razini između volontiranja kao oblika građanske participacije i generaliziranog povjerenja kao izuzetno važnih komponenti socijalnog kapitala. Naime, ovaj se odnos alternativno može protumačiti socijalnom selekcijom, koja obrće vremenski odnos ovih varijabli, a analiza moguće kauzalne veze ovih varijabli svakako treba razmotriti i potencijalne mehanizme kojima se veza ostvaruje, kao i utjecaje koji ju mogu modificirati. Iako u ovome radu nismo imali podatke u više vremenskih točaka, moguću kauzalnost ispitujemo pomoću analize utjecaja kvalitete interakcijskih iskustava prilikom volontiranja, a koja bi u slučaju kauzalnosti trebala modificirati vezu između volontiranja i generaliziranog povjerenja.

Socijalni kapital i volontiranje: postoji li kauzalna veza?

Kako je navedeno u definicijskom osvrtu na dva vjerojatno najpoznatija teoretičara socijalnog kapitala, Roberta Putnama i Jamesa Colemana, socijalni je kapital multidimenzionalan konstrukt, a odnos između njegovih dimenzija još uvijek je predmet teorijskih rasprava i empirijskih istraživanja. Štulhofer (2004) navodi tri dimenzije socijalnog kapitala: generalizirano povjerenje, povjerenje u institucije i civilnu umreženost. Kada je povjerenje u pitanju, dosadašnja istraživanja povjerenja kao jedne od komponenti socijalnog kapitala u Hrvatskoj su obuhvaćala povjerenje u institucije (npr. Rimac, 2000; Sekulić i Šporer, 2010) i/ili povjerenje među ljudima (npr. Štulhofer, 2004; Šalaj, 2007). Međutim, dojam je da se većina istraživanja fokusirala na povjerenje u društvene institucije, što vjerojatno odražava stalan proces institucionalne rekonstrukcije hrvatskog društva, odnosno pokušaj objašnjenja zašto je razina povjerenja u većinu institucija u Hrvatskoj vrlo niska.

Osim multidimenzionalnosti samoga konstrukta, pri njegovom istraživanju, kao i kod ostalih konstrukata, treba paziti da se ne pomiješaju različite razine analize. Tako pri istraživanju socijalnog kapitala nužno treba razlikovati makropristup socijalnom kapitalu od mikropristupa. U prvom je slučaju riječ o socijalnom kapitalu kao nečemu što pripada zajednici i što razvojno uspješne zajednice može, između ostalog, razlikovati od onih manje uspješnih. U slučaju drugog pristupa, socijalni kapital omogućava postizanje individualnih i kolektivnih ciljeva, a u posjedu je pojedinca. Pri tome je logično da se pojedinačni socijalni kapital „prelijeva“ u uspješne zajednice, no pretpostaviti da je to automatski tako značilo bi počinuti pogrešku agregacije. Odnos između ovih dviju razina vrlo je zanimljiv jer se može shvatiti i u kontekstu problematike javnih dobara. Naime, za razliku od konvencionalnog kapitala koji je uglavnom privatno dobro, jedno od specifičnih svojstava socijalnog kapitala jest da je on uglavnom javno dobro. Tako, na primjer, generalizirano povjerenje nije nešto

što posjeduje samo pojedinac, nego o razini generaliziranog povjerenja u društvu ovisi i koliko će uspješno pojedinac iskoristiti svoju dispoziciju k povjerenju, ali i druge društvene veze. Kako socijalni kapital nije isključivo privatno dobro, za njega je tipično da se njegova važnost često podcjenjuje i u njega se nedovoljno ulaže (Putnam 2003). Kako kaže Putnam (2003: 182), „većina oblika socijalnog kapitala, poput povjerenja, jesu ono što je Albert Hirschman nazvao 'moralnim resursima' – to jest, resursima čija se ponuda upotrebom povećava, a ne smanjuje i koja se smanjuje ako se ne upotrebljava. Što više povjerenja dvoje ljudi iskazuju jednom drugom, to je veće njihovo uzajamno pouzdanje“. U ovome se radu, dakle, bavimo primarno individualnom razinom analize, odnosno pokušajem objašnjenja utjecaja volontiranja pojedinaca na njihovu razinu generaliziranog povjerenja.

Volontiranje je nesumnjivo jedan od najnesebičnijih oblika građanske participacije. Volontiranje se definira kao „djelovanje ljudi koji na osnovi svoje slobodne odluke daruju svoje vrijeme kako bi u živote drugih unijeli nove sadržaje i vrijednosti, pri čemu ne očekuju materijalnu korist odnosno nisu plaćeni“ (Pološki Vokić, Marić i Horvat 2013: 225). Tu je riječ o djelovanju putem kojega pojedinci traže priliku za pomoć drugim ljudima ili organizacijama kojima je potrebna pomoć. Ljudi su oduvijek imali potrebu pomagati jedni drugima pa se može zaključiti da je volonterstvo staro koliko i čovjek te da je dio svake dosad postojeće civilizacije (Russo, Jerončić, Raguž i Milić 2007). Kako kaže Forčić (2009: 13), „volontiranje se kroz povijest javljalo u različitim oblicima, od tradicionalnih običaja uzajamne pomoći do organiziranog djelovanja zajednice, posebno u kriznim razdobljima. Organizirana pomoć provodila se kroz djelovanje različitih humanitarnih i dobrotvornih udruženja“. Volontiranje bi, kao aktivno sudjelovanje u građanskim organizacijama, trebalo još jače djelovati na generalizirano povjerenje nego što je to slučaj s pasivnom participacijom. Naime, kako ističe Van Lange (2015), u čovjeku postoji negativna pristranost kada je u pitanju vjerodostojnost drugih ljudi, koje se može izmjeriti kako u anketnim istraživanjima tako i u eksperimentima u kojima se u pravilu precjenjuje egoistično ponašanje drugih ljudi. Osim toga, različiti filteri pomoću kojih promatramo svijet, od kojih su mediji vjerojatno najjači, utječu na isticanje negativnih događaja i potencijalno smanjenje generaliziranog povjerenja. Međutim, kako naglašava Van Lange, kako s dobi obično ne dolazi do pada generaliziranog povjerenja, očito je da pozitivna interakcijska iskustva donekle djeluje na povećanje povjerenja, a povećanje povjerenja adaptivno je jer olakšava postizanje individualnih i kolektivnih ciljeva. Volontersko djelovanje, ako ga prate pozitivna iskustva, trebalo bi povećavati povjerenje sudjelovanjem u postizanju zajedničkih ciljeva, zahvalnošću koja prati volonterske aktivnosti, djelovanjem u okruženju ljudi koji sami po sebi imaju višu razinu povjerenja i djeluju prosocijalno i sl. Dakle, osim raznih drugih pozitivnih učinaka na povjerenje koje bi trebalo pratiti bilo kakvo članstvo u građanskim organizacijama, volontiranje bi sa sobom trebalo nositi veliku količinu pozitivnih interakcijskih iskustava i time kumulativno djelovati na veću razinu generaliziranog povjerenja.

Volontiranje je u Hrvatskoj relativno zastupljena istraživačka tema, no njegovi efekti na druge dimenzije socijalnog kapitala, pa tako i generalizirano povjerenje, prilično su neistražene. Tako su Majetić, Rajter i Dević (2017), mjerili učestalost volontiranja i ustanovili da je u posljednjih godinu dana volontiralo svega 13,2% opće punoljetne populacije. U ovom istraživanju mjereno je samo povjerenje u institucije, a ne međuljudsko (generalizirano) povjerenje, no ono nije povezivano s učestalošću volontiranja. Izuzetak predstavlja Gvozdanović (2012) koja je istražila povezanost volonterskog iskustva hrvatskih studenata s etničkom distancom te nije pronašla takvu povezanost, kao ni u slučaju članstva u organizacijama civilnog društva i etničke distance.

S druge strane, inozemna istraživanja povezanosti volontiranja i generaliziranog povjerenja relativno su česta. Na primjer, Wollebæk i Selle (2003) ustanovili su da je članstvo u nevladinim organizacijama povezano s generaliziranim povjerenjem, ali da je obuhvat (višestruko članstvo) pri tom znatno važniji od intenziteta članstva. Drukčije rečeno, razlika između pasivnih članova i volontera nije se pokazala značajnom. Kako tumače Wollebæk i Selle, ovakav nalaz upućuje na to da je glavni mehanizam generiranja povjerenja preklapajuće članstvo koje uči duhu suradnje i prihvaćanju različitosti, otupljujući time postojeće društvene podjele i konflikte. K tome, čak i pasivno članstvo može doprinijeti osjećaju identiteta i povezanosti s pripadajućom društvenom grupom. Nasuprot tome, važnost volontiranja implicira važnost odnosa licem-u-lice i njegove uloge u generiranju povjerenja, a što navedeno istraživanje nije potvrdilo.

Međutim, kao i kada je u pitanju odnos bilo koja dva konstrukta, i ovdje se postavlja pitanje njihovog kauzalnog odnosa. Naime, kod povezanosti volontiranja i dimenzija socijalnog kapitala, pa tako i generaliziranog povjerenja, mora se razlikovati dvije mogućnosti – stvarnu kauzalnost ili selekcijski efekt. Volontiranje može povećati generalizirano povjerenje, no isto je tako moguće da se osobe s visokim stupnjem generaliziranog povjerenja češće bave volontiranjem vjerujući da su ljudi „vrijedni“ volontiranja, odnosno da je dobro pomagati drugim ljudima jer su oni u osnovi dobronamjerni. Ovaj je efekt pouzdano moguće razlučiti samo u longitudinalnim istraživanjima. Tako Bekkers (2012) na panelu nizozemskih građana ustanovljuje da selekcijska hipoteza bolje odgovara podacima, odnosno da postoji stabilna razina povjerenja karakteristična za pojedinca koja je prediktor njegovog/njezinog uključivanja u volontiranje. S druge strane, Bekkers navodi tzv. socijalizacijsku hipotezu po kojoj bi pozitivna iskustva vezana uz volontiranje trebala biti povezana s višom razinom povjerenja. Takva je hipoteza sukladna s klasičnom Putnamovom tezom po kojoj se pozitivnom suradnjom unutar dobrovoljnih organizacija stječe povjerenje u druge ljude. Bekkersovo istraživanje ovu hipotezu odbacuje. Slične rezultate dobivaju i Van Ingen i Bekkers (2015) analizirajući panel podatke iz četiri zemlje (Švicarska, Nizozemska, Velika Britanija, Australija). Naime, vjerojatni kauzalni efekt dobrovoljnog udruživanja na generalizirano povjerenje ustanovili su samo u Švicarskoj u slučaju članstva u dobrovoljnim udruženjima kao prediktorske varijable te u Velikoj Britaniji u slučaju volontiranja kao prediktorske

varijable. U ostalim slučajevima korelacija između dobrovoljnog udruživanja i volontiranja, s jedne strane, i generaliziranog povjerenja, s druge strane, nestala je kada su primjenjene analize prilagođene panel podatcima („fixed-effect regression“ i „first – difference approach“).

Claibourn i Martin (2000), analizirajući panel podatke iz američke savezne države Michigan iz perioda od 1965. do 1982., također ne pronalaze niti direktnu niti recipročnu vezu između aktivnog članstva u dobrovoljnim organizacijama i stupnja generaliziranog povjerenja ni na poduzorku djece ni na poduzorku roditelja. Iako ova studija nije direktno mjerila volontiranje nego blizak koncept aktivnog sudjelovanja, i njezini rezultati ukazuju da su povjerenje i građanska participacija relativno stabilna obilježja pojedinaca, djelomično uvjetovana i demografskim obilježjima poput obrazovanja, imovinskog statusa, spola i bračnog statusa. I Jennings i Stoker (2004) u longitudinalnom istraživanju koje je obuhvaćalo tri starije generacije Amerikanaca (tzv. Tihu generaciju, Baby Boom generaciju i Generaciju X), pronalaze jače dokaze u prilog hipotezi da povjerenje uzrokuje građansku participaciju nego obrnuto. Ipak, njezini rezultati upućuju i na jaku generacijsku obilježenost ove veze, kao i na to da volontiranje ima jači učinak na povjerenje od pasivne participacije.

S druge strane, iako ne analizira specifično volontiranje nego participaciju općenito, Quintelier (2014) u longitudinalnom istraživanju belgijskih adolescenata pronalazi dokaze i za kauzalni (socijalizacijski) i za selekcijski efekt. Tako razina generaliziranog povjerenja u ranoj dobi predviđa kasnije uključivanje u građanske organizacije, ali sudjelovanje u nekim vrstama organizacija (posebice organizacijama mladih, organizacijama osnovanim radi pomaganja ranjivim skupinama, etničkim i religijskim organizacijama) dovodi do povećanja razine povjerenja.

Dakle, sumirajući rezultate prikazanih dosadašnjih istraživanja, može se reći da je važnost volontiranja u izgradnji socijalnog kapitala, osobito generaliziranog povjerenja, iako teorijski plauzibilna, empirijski vrlo sporna. Iako teorija socijalnog kapitala implicira da volontiranje, kao aktivno, osobno i nesebično građansko sudjelovanje generira povjerenje, moguće je da participacija generira povjerenje putem drugih mehanizama koji su prisutni čak i u slučaju običnog pasivnog članstva. S druge strane, čak i kada se takav mehanizam utvrdi, postavlja se ozbiljno pitanje (ne)postojanja kauzalnog odnosa između aktivne i pasivne participacije, a time i volontiranja i generaliziranog povjerenja. Čini se da dosadašnja longitudinalna istraživanja postojanje kauzalnog odnosa ozbiljno dovode u pitanje.

Istraživačko pitanje, metode i uzorak

Temeljno je istraživačko pitanje koje smo postavili u ovom radu postoji li kauzalna veza između volontiranja i generaliziranog povjerenja. No u ovom smo radu, u nedostatku longitudinalnih podataka, istraživačko pitanje provjerali uspoređujući povezanost volontiranja i generaliziranog povjerenja, kontrolirajući iskustvo kod postojećih volontera. Drukčije rečeno, uspoređujemo

povezanost volontiranja i povjerenja kod volontera koji su imali negativna iskustva prilikom volontiranja s istom povezanošću kod onih koji nisu imali takvih iskustava. Ovakav način provjere proizlazi iz teorijskih postavki po kojima je osnovni mehanizam utjecaja volontiranja na povjerenje uključuje pozitivna interakcijska iskustva do kojih dolazi prilikom volontiranja.

Kako bi se provjerila veza između volontiranja i stupnja generaliziranog povjerenja u ovom je radu upotrijebljeno online anketno istraživanje. Anketa se sastojala od tri dijela. Prvi dio istraživanja ispitivao je učestalost volontiranja i zastupljenost volonterskog rada kod ispitanika te njihovu motivaciju za volontiranje, a drugi se dio odnosio na ispitivanje stupnja povjerenja u druge kod pojedinaca. Zadnji dio anketnog istraživanja odnosio se na demografska pitanja (spol ispitanika, dob, zanimanje te županija u kojoj imaju prebivalište). Istraživanje je napravljeno u okviru izrade diplomskog rada koautorice ovoga rada. Pitanja u anketnom istraživanju bila su većinom zatvorenog tipa zbog lakšeg i bržeg procesa ispunjavanja upitnika, kao i zbog lakše obrade podataka, ali i zbog jasnog istraživačkog cilja. Frekvencija volonterskog iskustva mjerena je pitanjem koje je imalo tri moguće kategorije odgovora („Nemam uopće volonterskog iskustva“, „Imam volonterskog iskustva, ali rijetko volontiram“ te „Imam volonterskog iskustva i često volontiram“). Generalizirano povjerenje mjereno je formulacijom koja se često upotrebljava u anketnim istraživanjima: „Smatrate li da se ljudima može vjerovati ili smatrate da se ne može, tj. 'opreza nikada dovoljno'?", s kategorijama odgovora: „Većini ljudi može se vjerovati“, „Većini ljudi se može vjerovati, ali uvijek treba biti oprezan“ i „Većini se ljudi ne može vjerovati, uvijek treba biti oprezan“. Kako bi se povećala robusnost dobivenih nalaza, upotrijebljen je i alternativni indikator generaliziranog povjerenja, odnosno kompozitna mjera koja se sastojala od četiri tvrdnje Likertovog tipa. Postojanje negativnih iskustava prilikom volontiranja mjereno je kao dihotomna varijabla (da ili ne).

Anketa je napravljena na Google drive platformi, a upotrijebljen je pogodni uzorak osoba mlađih od 30 godina (N=356). Anketa je bila u potpunosti anonimna, a provedena je tijekom svibnja i lipnja 2017. godine.

Statistička obrada podataka uključivala je provođenje faktorske analize kako bi se provjerila dimenzionalnost četiriju tvrdnji kojima se mjerilo povjerenje, kros – tabulaciju i izračun mjere direktivne ordinalne asocijacije (Somersov d) u slučaju mjerenja povezanosti volontiranja i indikatora povjerenja koji se sastojao od jedne čestice (pitanja), te jednofaktorske i dvofaktorske analize varijance u slučaju provjere povezanosti volontiranja i negativnih iskustava s kompozitnom mjerom povjerenja.

Rezultati istraživanja i rasprava

U tablici 1 prikazani su podatci koji govore o povezanosti volonterskog iskustva s prvim indikatorom generaliziranog povjerenja. Može se primijetiti postojanje statistički značajne povezanosti, pri čemu se s učestalošću volontiranja povećava razina generaliziranog povjerenja. Na primjer, udio pojedinaca

koji kažu da se „većini ljudi ne može vjerovati i da uvijek treba biti oprezan“ kod onih bez volonterskog iskustva iznosi 44,87%, kod onih koji rijetko volontiraju 25,49%, a kod onih koji često volontiraju samo 19,49%.

Tablica 1. Povezanost frekvencije volontiranja i indikatora generaliziranog povjerenja

	Većini ljudi može se vjerovati	Većini se ljudi može vjerovati, ali uvijek treba biti oprezan	Većini se ljudi ne može vjerovati, uvijek treba biti oprezan	Ukupno
Nemam uopće volonterskog iskustva	1 1,28%	42 53,85%	35 44,87%	78 100,00%
Imam volonterskog iskustva, ali rijetko volontiram	7 4,58%	107 69,93%	39 25,49%	153 100,00%
Imam volonterskog iskustva i često volontiram	9 7,63%	86 72,88%	23 19,49%	118 100,00%
Ukupno	17 4,87%	235 67,34%	67 27,79%	349 100,00%

Somersov d (direkcionalni)=0,20; p<0,00

Kao druga mjera generaliziranog povjerenja upotrijebljene su četiri čestice kojima se mjerila percepcija razine povjerenja među ljudima i njihove dobronamjernosti na ljestvici od 1 („uopće se ne slažem“) do 5 („potpuno se slažem“). Kako se može vidjeti, druga je tvrdnja obrnuto definirana (slaganje s njom označava nižu razinu dobronamjernosti). U tablici 2 prikazana je deskriptivna statistika (aritmetička sredina i standardna devijacija) ovih tvrdnji/varijabli.

Tablica 2. Deskriptivna statistika tvrdnji koje čine kompozitnu mjeru generaliziranog povjerenja

Tvrdnja	Aritmetička sredina	Standardna devijacija
Vjerujem u ljudsku dobronamjernost.	3,54	0,88
Većina ljudi misli samo na svoje vlastito dobro.	3,28	0,96
Većina ljudi vjeruje jedno drugome.	3,14	0,88
Većina je ljudi spremna pomoći drugome.	3,04	0,89

Kako bi se provjerila jednodimenzionalnost ovih tvrdnji provedena je faktorska analiza glavne osi (eng. principal axis factoring) sa svojtvenom vrijednošću većom od 1 kao kriterijem izlučivanja faktora i ortogonalnom rotacijom incijalne solucije. Keiser-Meyer-Olkinov kriterij adekvatnosti uzorkovanja iznosio je solidnih 0,71, a Bartlettov test sferičnosti bio je statistički značajan, čime je potvrđena opravdanost provođenja faktorske analize. Kako je

vidljivo iz tablice 3, izlučen je jedan generalni faktor koji tumači 38,07% zajedničke varijance. Stoga je i rezultat na ovim tvrdnjama zbrojen u indeks generaliziranog povjerenja, pri čemu Cronbachov alfa iznosi 0,67, što je solidna povezanost imajući u vidu da se ova mjera sastoji od samo četiri tvrdnje. Stoga su i rezultati na ovim tvrdnjama, uz reskaliranje rezultata na drugoj, zbrojeni kako bi se dobila kompozitna mjera generaliziranog povjerenja.

Tablica 3. Faktorska matrica tvrdnji koje čine kompozitnu mjeru generaliziranog povjerenja.

Tvrdnja	Faktorska težina
Vjerujem u ljudsku dobronamjernost.	0,58
Većina ljudi misli samo na svoje vlastito dobro.	-0,45
Većina ljudi vjeruje jedno drugome.	0,76
Većina je ljudi spremna pomoći drugome.	0,75

Nakon utvrđivanja jednodimenzionalnosti provedena je analiza varijance s navedenim indeksom kao kriterijskom varijablom i volonterskim iskustvom kao kategorijalnom varijablom, a rezultati se mogu vidjeti u tablici 4. Vidljivo je da postoji statistički značajna razlika između grupa po frekvenciji volontiranja kada je u pitanju stupanj njihovog generaliziranog povjerenja u ljude.

Tablica 4. Povezanost volonterskog iskustva i kompozitne mjere generaliziranog povjerenja – analiza varijance

	Suma kvadrata	df	Prosječni kvadrat	F	Sig.
Između grupa	72,97	2	36,48	6,06	0,003
Unutar grupa	2123,76	353	6,02		
Ukupno	2196,73	355			

Post – hoc analiza pokazala je da se oni koji često volontiraju razlikuju od onih koji uopće nemaju volonterskog iskustva (prosječni rezultat na ljestvici 6,12 vs. 4,89), a oni koji imaju volonterskog iskustva, ali ne volontiraju često, nalaze se u sredini (5,59).

Kako bi se provjerila socijalizacijska hipoteza, odnosno utvrdilo je li utjecaj volontiranja na povjerenje povezan s iskustvima tijekom volontiranja, izračunana je povezanost između količine pozitivnih iskustava tijekom volontiranja i dviju mjera generaliziranog povjerenja. Pri tome je implicitno pretpostavljeno da osoba koja nije volontirala nema pozitivnih interakcijskih iskustava, odnosno da je osoba koja je navela da je imala negativnih iskustava tijekom volontiranja imala manje pozitivnih interakcijskih iskustava od osobe koja je navela da nije imala negativnih iskustava. Iz tablice 5 vidi se da ova povezanost postoji, odnosno da se generalizirano povjerenje povećava s ovako definiranom količinom pozitivnih interakcija ostvarenih volontiranjem. Naravno, tu treba napomenuti da je u ovakvu operacionalizaciju uključena velika mjerna pogreška, s obzirom na to da nije moguće izravno mjeriti količinu

pozitivnih interakcija. Isto tako, i osobe koje nisu volontirale pozitivne interakcije ostvaruju na drugim mjestima pa nije ni očekivano da ovako definirana povezanost bude izrazito jaka, odnosno da volontiranje tumači veliki dio varijacija generaliziranog povjerenja. Stoga se može reći da je ovim istraživanjem potvrđeno da interakcijsko iskustvo tijekom volontiranja doista utječe na razinu generaliziranog povjerenja. Robusnost ovakvog zaključka potvrđuju i rezultate druge dvije analize varijance navedene niže.

Tablica 5. Povezanost negativnih iskustava prilikom volontiranja i generaliziranog povjerenja

	Većini ljudi može se vjerovati	Većini ljudi se može vjerovati, ali uvijek treba biti oprezan	Većini se ljudi ne može vjerovati, uvijek treba biti oprezan	Ukupno
Nije volontirao	1 1,28%	42 53,85%	35 44,87%	78 100,00%
Imao je i negativnih iskustava	3 3,30%	62 68,13%	26 28,57%	91 100,00%
Nije imao negativnih iskustava	13 7,22%	131 72,78%	36 20,00%	180 100,00%
Ukupno	17 100,00%	235 100,00%	97 100,00%	349 100,00%

Somersov d (direkcionalni)=0,19, $p < 0,01$

Nakon toga provedena je analiza varijance u kojoj je kategorijalna varijabla imala tri modaliteta – nije volontirao, volontirao je i imao je negativna iskustva i volontirao je i nije imao negativna iskustva. Kriterijska varijabla bio je ranije navedeni kompozitni indeks generaliziranog povjerenja dobiven zbrajanjem rezultata na četiri tvrdnje, a vidljivo je da i u ovom slučaju postoji statistički značajna razlika između grupa.

Tablica 6. Povezanost negativnih iskustava prilikom volontiranja i kompozitne mjere generaliziranog povjerenja

	Suma kvadrata	df	Prosječni kvadrat	F	Sig.
Između grupa	88,43	2	44,22	7,40	0,001
Unutar grupa	2108,29	353	5,97		
Ukupno	2196,73	355			

Scheffeov post-hoc test pokazao je da najvišu razinu generaliziranog povjerenja imaju oni koji su volontirali i nisu imali negativnih iskustava (6,07), a najnižu oni koji nisu volontirali (4,89), odnosno da se ove dvije grupe razlikuju. U sredini se nalazi grupa onih koji su volontirali i imali negativnih iskustava (5,33), no ne može se potvrditi da se statistički značajno razlikuju od prve dvije navedene grupe.

Slični se zaključci mogu izvući i iz provedene dvofaktorske analize varijance u kojoj su kategorijalne varijable bile učestalost volontiranja (rijetko i često) te negativna iskustva prilikom volontiranja (da ili ne), a kriterijska varijabla kompozitni indeks povjerenja, tj. rezultat na skali povjerenja dobiven sumiranjem ranije navedene četiri tvrdnje. Dakle, u obzir su uzeti samo frekvencija volontiranja i kvaliteta volonterskih iskustava, pri čemu su iz analize isključeni oni koji nemaju volonterskog iskustva jer samom tom činjenicom nemaju ni pozitivnih ni negativnih volonterskih iskustava. Rezultati prikazani u tablici pokazuju da su i frekvencija volonterskog iskustva i postojanje negativnih iskustava povezani s razinom generaliziranog povjerenja, pri čemu je negativno iskustvo čak i važnije (vidljivo iz parcijalnog η^2 pokazatelja). Ova se razlika može ilustrirati i prosjecima unutar pojedinih skupina. Naime, razina generaliziranog povjerenja u skupini onih koji često volontiraju i nisu imali negativnih iskustava iznosi 6,43. Povjerenje je čak više kod onih koji ne volontiraju često, ali nisu imali negativnih iskustava (6,05) u odnosu na one koji volontiraju često, ali su imali negativnih iskustava (5,79). Kako je i očekivano, najnižu razinu povjerenja imali su oni koji ne volontiraju često, a imali su negativnih iskustava (4,96). Može se primijetiti i nepostojanje statistički značajnog interakcijskog efekta (zadnji stupac u tablici), odnosno da se ne može potvrditi da negativna iskustva jače utječu na one koji rjeđe volontiraju, u usporedbi s onima koji češće volontiraju (i obrnuto).

Tablica 7. Povezanost frekvencije volontiranja i negativnih iskustava s kompozitnom mjerom generaliziranog povjerenja – dvofaktorska analiza varijance

	Suma kvadrata	df	Srednji kvadrat	F	Sig.	Parcijalni η^2
Negativna iskustva	58,65	1	58,65	9,49	0,00	0,026
Volontersko iskustvo	28,55	1	28,55	4,62	0,03	0,013
Negativna iskustva X Volontersko iskustvo	3,98	1	3,98	0,64	0,42	0,002

$$R^2=0,033$$

Sumarno gledajući, rezultati našeg istraživanja potvrđuju povezanost volontiranja i generaliziranog povjerenja na individualnoj razini analize. Isto tako, potvrđeno je da kvaliteta interakcijskih iskustava prilikom volontiranja utječu na razinu generaliziranog povjerenja kod pojedinaca, čak i u većoj mjeri nego što je to slučaj sa samom frekvencijom volontiranja. Ovaj nalaz vjerojatno se ne može objasniti selekcijskim efektom, bar ako je mjera kvalitete interakcijskog iskustva valjana i pouzdana. Naime, selekcijski efekt pretpostavlja da je ova povezanost obični artefakt češćeg volontiranja ljudi koji u prosjeku već imaju više razine generaliziranog povjerenja, pa u tom smislu interakcijska iskustva ne bi trebala igrati nikakvu ulogu.

Rezultati našeg istraživanja također pokazuju i da ni frekvencija volontiranja ni kvaliteta interakcijskih iskustava (kvaliteta volontiranja) nisu izrazito povezane s generaliziranim povjerenjem. To se može vidjeti iz pregleda deskriptivnih pokazatelja u pojedinim tablicama, ali i iz mjera povezanosti, poput Somersovog d i količine protumačene varijance u dvofaktorskoj analizi varijance. Tako se iz Tablice 7 može vidjeti (koeficijent determinacije) da frekvencija volontiranja i kvaliteta volontiranja zajednički tumače tek nešto više od 3% varijance kompozitne mjere generaliziranog povjerenja. Uz činjenicu da su naše mjere nesavršene, odnosno sigurno uključuju značajnu mjernu pogrešku koja smanjuje jačinu utvrđene povezanosti, postoje i ozbiljni teorijski razlozi za malu povezanost koje navodi Bekkers (2012). Naime, stabilnost povjerenja tijekom života, grupna socijalizacija, kontekstualna različitost te efekti stropa i poda modificiraju spomenutu vezu. U prvom je slučaju riječ o genetskoj i socijalizacijskoj stabilnosti povjerenja na koju značajno ne utječu razni životni događaji, pa tako ni volontiranje i iskustva povezana s njime. Hipoteza grupne socijalizacije pretpostavlja da su učinci različite vrste građanske participacije različiti u ovisnosti o kakvoj je građanskoj organizaciji riječ. Naime, neke organizacije uključuju bliske odnose povjerenja, a druge ne u tolikoj mjeri. I sâm sadržaj, tj. cilj i funkcija građanske organizacije mogu modificirati odnos volontiranja i povjerenja. Neke organizacije, poput religijskih i političkih, u djelomičnom su konfliktnom odnosu s drugim takvim organizacijama pa članstvo (i volontiranje) u njima može imati i pozitivne i negativne učinke na povjerenje. S druge strane, neke su organizacije po definiciji altruističke (humanitarne organizacije) ili usmjerene na socijalizaciju (npr. organizacije mladih). Hipoteza kontekstualne različitosti kaže da bi utjecaj participacije na generalizirano povjerenje trebao biti veći u heterogenim organizacijama, odnosno prilikom interakcije s ljudima koji su nam različiti. Iako smo u našem istraživanju mjerili članstvo u raznim vrstama organizacija, relativno mali uzorak nije nam omogućio uključivanje ovog čimbenika (vrste organizacije i heterogenosti članstva) u istraživačka pitanja. I na kraju, efekti stropa i poda govore da i niske i visoke razine povjerenja imaju svoje granice – povjerenje ne može postati niže od određenog minimuma, niti više od potpunog povjerenja, ma koliko se povećalo članstvo u građanskim organizacijama i volontiranje u njima (za potpuni pregled ovih faktora, vidjeti Bekkers, 2012).

Ovome se može dodati i relativno mala salijentnost participacije u građanskim organizacijama za većinu ljudi. Naime, može se pretpostaviti da članstvo, vrijeme provedeno u ovim organizacijama čini tek mali dio iskustava socijalne interakcije pojedinca koja ima utjecaj na generalizirano povjerenje. U tom se smislu mogu razlikovati dispozicijska i iskustvena objašnjenja tj. faktori utjecaja (Dinesen i Bekkers, 2017). Tako povjerenje može biti kulturološka norma koja se višegeneracijski prenosi putem primarne ili sekundarne socijalizacije, a ovakav efekt najčešće mogu imati etničke grupe i obitelj. Tako npr. socijalizacija unutar obitelji koja je opet donekle povezana sa širim kulturološkim normama može utjecati na razinu povjerenja. Na primjer, Uslander (2008)

je utvrdio da je razina povjerenja imigranata u SAD-u povezana s razinom povjerenja u zemljama porijekla njihovih predaka (djedova i baka), što nesumnjivo upućuje na kulturološku pozadinu povjerenja. Iako se može pretpostaviti da su osobe u našem uzorku bile u pravilu relativno kulturološki homogene, utjecaj ovog faktora nije posve moguće isključiti čak i u našem istraživanju imajući u vidu moguće regionalne različitosti u ovom smislu unutar Hrvatske. Ipak, u našem je istraživanju vjerojatno važnija bila razina povjerenja koja se intergeneracijski prenosi unutar obitelji i koja je donekle isprepletana s pozitivnim i negativnim iskustvima uspostave povjerenja u obitelji. Dakle, ovome treba dodati pozitivna i negativna interakcijska iskustva na drugim mjestima i organizacijama (obitelj, obrazovni sustav, radno mjesto, grupe vršnjaka i prijatelji, itd.) koja mogu utjecati na razinu generaliziranog povjerenja kod pojedinca, a nisu kulturološki uvjetovana.

Zaključak

Ovaj rad imao je namjeru dati skroman doprinos raspravi o stvarnom utjecaju dobrovoljnih udruženja, u ovom slučaju volontiranja u njima, na generalizirano povjerenje. Imajući u vidu nepostojanje stvarnih longitudinalnih studija, odnosno panel podataka u Hrvatskoj, morali smo se poslužiti korelacijskim nacrtom (nacrtom poprečnog presjeka) sa svim njegovim prednostima i nedostatcima. Pri tome treba imati na umu da su naše mjere bile relativno ograničene, odnosno da je mjera kvalitete interakcijskih iskustava bila dihotomna i uključivala je samo postojanje ili nepostojanje negativnih iskustava. Što je još važnije, ova mjera možda je „kontaminirana“ samim generaliziranim povjerenjem. Naime, pojedinci s višom razinom generaliziranog povjerenja iste postupke drugih ljudi možda tumače na pozitivniji i više dobronamjeran način nego pojedinci s manjom razinom povjerenja. Tako određeno iskustvo koje se dogodilo tijekom volontiranja možda neće označiti kao negativno, a pojedinac s nižom razinom povjerenja možda hoće. Stoga je i zanimljiv Bekkersov (2012) pokušaj da pomoću indeksa heterogenosti (npr. Blauovog indeksa) unutar nekih vrsta građanskih grupa utvrdi koliko pretpostavljeni negativni utjecaj heterogenosti na kvalitetu interakcije utječe na povezanost volontiranja i generaliziranog povjerenja. U našem smo istraživanju zbog manjeg broja sudionika istraživanja koji su volontirali u pojedinim vrstama organizacija (malog uzorka) morali odustati od takve analize, no ovakav se postupak nameće kao alternativna operacionalizacija kvalitete interakcije. Naravno, pouzdaniji napredak u utvrđivanju kauzalne povezanosti volontiranja i generaliziranog povjerenja mogu donijeti samo nova longitudinalna istraživanja, kakvih u manje razvijenim zemljama, zbog njihove visoke cijene i složenosti izvođenja, u pravilu nema.

L i t e r a t u r a

- Acar, E. (2011). Effects of social capital on academic success: A narrative synthesis. *Educational Research and Reviews*, VI/6, str. 456-461.
- Anheier, H. i Kendall, J. (2002). Interpersonal trust and voluntary associations: examining three approaches. *British Journal of Sociology*, LIII(3), str. 343-362.
- Bekkers, R. (2012). Trust and Volunteering: Selection or Causation? Evidence From a 4 Year Panel Study. *Political Behaviour*, XXXIV(2), str. 225-247.
- Claibourn, M. P. i Martin, P. S. (2000). Trusting and Joining? An Empirical Test of the Reciprocal Nature of Social Capital. *Political Behavior*, XXII(4), str. 267-291.
- Coleman, J. S. i Hoffer, T. (1987). *Public and Private High Schools: The Impact of Communities*, New York: Basic Books.
- Coleman, J. S. (1988). Social Capital in the Creation of Human Capital. *American Journal of Sociology*, XCIII, str. 95-120.
- Dinesen, P. T i Bekkers, R. (2017). The Foundations of Individuals' Generalized Social Trust: A Review. U: Van Lange, P.A.M., Rockenbach, B. i Yamagishi, T. (ur.), *Trust in Social Dilemmas*. Oxford: Oxford University Press, str. 77-99.
- Fernandez, R.M., Castilla, E. J. i Moore, P. (2000). Social Capital at Work: Networks and Employment at a Phone Center. *American Journal of Sociology*, CV(5), str. 1288-1356.
- Forčić, G. (2009). *Nova snaga u zajednici: upravljanje volonterima u ustanovama zdravstva i socijalne skrbi*, Rijeka: Udruga za razvoj civilnog društva SMART.
- Granovetter, M.S. (1973). The Strength of Weak Ties. *American Journal of Sociology*, LXXVIII(6), str. 1360-1380.
- Gvozdanović, A. (2012). Social Distance and Structural Social Capital of Croatian Students, u: Naterer, A. i Fištravec, A. (ur.): *SUBKULTURE. Prispjevki za kritiku in analizo društvenih gibanj. Identiteta, etničnost, nacionalnost*, Maribor: Subkulturalni azil, str. 161-178.
- Iyer, S., Kitson, M. i Toh, B. (2005). Social Capital, Economic Growth and Regional Development. *Regional Studies*, XXXIX(8), str. 1015-1040.
- Jennings, M.K. i Stoker, L. (2004). Social trust and civic engagement across time and generations. *Acta Politica*, XXXIX, str. 342-379.
- Majetić, F., Rajter, M. i Dević, M. (2017). Razlike u društvenom kapitalu stanovništva Hrvatske s obzirom na stupanj urbaniziranosti naselja. *Revija za sociologiju*, XLVII(1), str. 37-63.
- Pavić, Ž. (2003). Uloga socijalnog kapitala u razvoju Slavonije i Baranje. U: Šundalić A., Štambuk M. (ur.) *Razvojne perspektive ruralnog svijeta Slavonije i Baranje*, Zagreb: Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, str. 145-162.
- Pavić, Ž. (2014). Socijalni kapital i njegovo značenje u obrazovnom kontekstu. *Dijalog: časopis za filozofiju i društvenu teoriju*, XX(1-2), str. 71-83.
- Pološki Vokić, N., Marić, I. i Horvat, G. (2013). Motivacija za volontiranje – jesu li motivi za volontiranje povezani sa spolom, ličnosti i područjem studiranja?. *Revija za socijalnu politiku*, XX(3), str. 225-252.
- Putnam, R.D. (1995). Bowling alone: America's declining social capital. *Journal of Democracy*, VI(1), str. 65-78.
- Putnam, R.D. (2000). *Bowling alone: The collapse and revival of American community*, New York, NY: Simon & Schuster.

- Putnam, R. D. (2003). *Kako demokraciju učiniti djelotvornom: civilne tradicije u modernoj Italiji*, Zagreb: Fakultet političkih znanosti Sveučilišta u Zagrebu.
- Quintelier, E. (2014). Social trust and civic engagement. A three-wave analysis among adolescents. *Trust Matchpoint Seminar. Aarhus, Denmark, 22.-24..5. 2014*, str. 1-32.
- Rimac, I. (2000). Neke determinante povjerenja u institucije političkog sustava u Hrvatskoj. *Bogoslovska smotra*, LXX(2), str. 471-484.
- Russo, A., Jerončić, R., Raguž, Ž. i Milić, R. (2007). *Volontiranje: ključ uspjeha u svijetu rada*, Split: Udruga Split zdravi grad.
- Sekulić, D. i Šporer, Ž. (2010). Gubimo li povjerenje u institucije? U: Kregar, J., Sekulić, D. i Šporer Ž. (ur.), *Korupcija i povjerenje*. Zagreb: Centar za demokraciju i pravo Mirko Tripalo, str. 77-117.
- Šalaj, B. (2007). *Socijalni kapital. Hrvatska u komparativnoj analizi*, Zagreb: Fakultet političkih znanosti.
- Štulhofer, A. (2004). Percepcija korupcije i erozija društvenog kapitala u Hrvatskoj 1995. – 2003. *Politička misao*, XLI(3), str. 156-169.
- Trimble L. i Kmec J. (2011). The role of social networks in getting a job. *Social Compass*, V(2), str. 165–178.
- Uslaner, E. (2008). Where You Stand Depends On Where Your Grandparents Sat: The Inheritability of Generalized Trust. *Public Opinion Quarterly*, LXXII(4), str. 725-740.
- van Ingen, E. i Bekkers, R. (2015). Generalized Trust Through Civic Engagement? Evidence from Five National Panel Studies. *Political Psychology*, XXXVI(3), str. 277-294.
- Van Lange, P.A.M. (2015). Generalized Trust: Four Lessons From Genetics and Culture. *Current Directions in Psychological Science*, XXIV(1), str. 1-6.
- Whiteley, P. F. (2000). Economic Growth and Social Capital. *Political Studies*, XLVIII(3), str. 443-466.
- Wollebæk, D. i Selle, P. (2003). Participation and Social Capital Formation: Norway in a Comparative Perspective. *Scandinavian Political Studies*, XXVI(1), str. 67-91.